

zett húsz verseskötényben bizonyára azért olyan költemény is akadt volna, amely a „legrejtettebb zugba” bevilágít. Ahogy kivételként a válogatásban is található a felsorolt tematikáktól elütő tartalmú mű. Ilyen a létfilozófiával átszőtt, panteisztikus *Májusi látvány*, amelynek egyes szakaszaiban a természet új életet, szerelmet örvénylő gondolat-kaleidoszkóp-képei változtatják egymást.

*A lét nagy óceánját tekintsük! Végtelen
kéksége parttalan ring, nincs még csak medre sem;
azurszín égi káosz, hol világok nyüzsgönek,
és mint képlékeny álmok, felhők bolyonganak,
gyönyörű lobogással fel-fellángol a nap,
dalt, sugarat, virágot szór bőséggel a földnek;*

*Igy oszt a drága május varázskeze megint
szépséget, ifjúságot, újítja a nedveink
keringését; megéled a féreg s a magocska,
sziklák közül kibukkan a mosolygó bokor;
e géniusz-kedélyű, szép hatalmú botor
a szerelmet s poézist a szívébe visszahozza.*

(Tandori Dezső fordítása)

A válogatás mindazonáltal régi adósságot egyenlít ki. *Botev* gyönyörű kötetének — *Kenyer vagy golyó* — 1970-es megjelenése különösen hangsúlyozottá tette *Vazov* költészetének hiányát. A kép alá, amelyet *Ivan Vazov*-ról elének rajzoltak versei, mintegy ars poeticául is oda kívánkozik *Az én utam* utolsó strófája:

*E földdel együtt sírtam-örültem,
enyém volt itt vígság és kudarc,
érte csüggedtem és lelkesültem,
népemhez fűz álom, munka, harc.*

(Tandori Dezső fordítása)

LENGYELORSZÁG

Illyés Gyula művei Lengyelországban

Ezúttal a számok is sokat mondanak: 80. születésnapját most megérő írónk prózája öt, versei két önálló kötetben olvashatók lengyelül. Ha ehhez hozzátesszük az ő átdolgozásában két alkalommal kiadott meséket, még inkább kedvünkre való képet kapunk alkotásainak fogadtatásáról. Hazánk határain túl nemigen jelent meg máshol Illyésnek annyi könyve, mint a Visztula mentén.

Népszerűsítése a sajtóban már 1948-ban elkezdődött. Művei közül külön kötetben először a *Két férfi* látott napvilágot (Wódz i poeta, 1951 és 1953) — másodsorra igen magas, 55 ezres példányszámban. A fordító Jan Moszczeński, a magyarországi lengyel menekültek egyi-

ke, aki ekkoriban Budapesten teljesített szolgálatot. Rangos irodalmi lapban egy másik menekült, Jan Reychman professzor, a varsói egyetemi magyar nyelv- és irodalomoktatás nagy pártfogója méltatta.

A kítűnő orientalista tudta: ahhoz, hogy a Bem és Petőfi kapcsolatáról szóló könyv szerzőjét valóban megismerjék a lengyelek, igényes elő- vagy utószóra is szükség van. Ilyen bevezetővel látta el a *Puszták népe* (Lud pusztá, 1954) kiadását, kijelölve a népi írók, illetve Illyés Gyula helyét a két világháború közötti magyar szellemi életben. Bár az esszé magán viseli az ötvenes évek első felének jegyeit, a mű alapos értékelését adja.

„A pusztá falun volt, és nem volt falu, nem volt része a falunak, a pusztá lakóit és a rétegekre bomló falusi lakosságot a bizalmatlanság, az idegenkedés, sőt gyakran az ellenségeskedés szakadéka választotta el egymástól. Az ilyen problémák nem számítotak idegennek a mi két háború közötti irodalmunkban sem. Annál érdekesebb számunkra ez az elbeszélés, amely a korabeli rendszer megvádolásának erejével, a reáliák gazdagságával, az élmények és az író által tapasztaltak igazságával magával ragadja az olvasót... Illyés Gyula könyve már történelmi dokumentum. Am a leplező indulat, amellyel íródott, a megnyomorított társadalmi réteg jogainak szenvedélyes védelme, a realizmus, az alakok és tények valódisága, a természet és a magyar népi szokások élő és plasztikus leírásai, végül az a mély közösség, amely a szerzőt a pusztai világhoz köti — mindez érzékfeszítő olvasmánnyá és el nem múló értékűvé teszi a könyvet” — állapítja meg.

A példányszám ezúttal sem volt alacsony (8000), mégsem mondhatjuk el, hogy Illyés szociográfikus művét sokan megismerték Lengyelországban. Az elrontott kultúrpolitika, illetve néhány gyenge magyar prózai kötet miatt az irodalomkedvelők gyanakodva fogadtak minden, a jelen vagy a még közeli múlt társadalmának problémáit előtérbe állító könyvet. Ebben az időszakban csak a távolabbi korok ábrázolása, a szabadságharcos hagyományok megjelenítése számíthatott őszinte, széles körű érdeklődésre. A Két férfi mellett ezt bizonyította például a *Föltámadott a tenger* című Petőfi-film lengyelországi sikere, amelynek forgatókönyve is Illyésnek köszönhető.

A következő évtizedben tehát élő klasszikusunk népszerűsítését szinte előről kellett kezdeni. Néhány, gyengén sikerült antológiákban és egy-két lapban közölt versén kívül költészete a hatvanas évek derekáig egyébként sem számított ismertnek Lengyelországban. Csak ezután jelent meg Varsóban — összesen hat és fél ezer példányban — két kis *Illyés-versekötet* (Poezje, 1967, Poezje wybrane, 1970), amelyek közül a terjedelmesebb másodikban is költészetének félszáznál kevesebb darabja kapott helyet. Említést érdemel viszont, hogy a válogatás és az áttünetés munkáját jelentős lírikus, Artur Międzyrzecki vállalta magára.

A köteteknek nem volt nagy kritikai visszhangjuk. Bizonyára főleg azért, mert a Visztula mentén általában kevésbé szokás figyelni olyan nemzet költészetére, amelyet korábban, az előző évszázadokban ritkán igyekeztek felfedezni a lengyelek. Ennek ellenére irodalmunk népszerűsítője és fordítója (azóta a főváros tudományegyetemén a magyar tanszék irányítója), Andrzej Sieroszewski rangos fórum, a Kultúra hasábjain (1967/47) értékelte az első versválogatást. „Illyés mindig érzékenyen reagált arra, ami nemzetével történt, a költészetet a társadalmi és erkölcsi rosszat javító fontos eszközök egyikének tekintette. A rossz ellen harcolva olyan hangon tudott kiáltani, amely tele volt lendülettel, realista erővel és kegyetlen kontrasztokkal, melyeknek fel kellett ébreszteniük az érzéketlen lelkiismeretet és el kellett jutniuk a legridegebb szívekig is” — írta. Szerencsére nem annyira a szerény válogatásról gondolkozott, hanem inkább a magyar alkotó addigi költészetéről. Hangsúlyozta Illyés sokoldalúságát, a meleg színekkel rajzolt portréktól a hol komolyan gyengéd, hol merészen viccelő szerelmes verseken át a filozófikus mélységű, az emberi egyedülmaradást, az elmúlás előérzetét és a derűs lemondást kifejező, érzékeltető művekig terjedő gazdagságát.

Időközben sor került — ismét csak menekült, Ella Maria Sperlingowa fordításában — az *Ebéd a kastélyban* (Obiad w pałacu, 1966) kiadására, amely négy éve egy sorozatban újra napvilágot látott. Az ismertetések számának megnövekedése és az új kiadás bizonyítja: lassan be-

érik az írónkat Lengyelországban népszerűsítő munkájának gyümölcse. Legnagyobb múlt századi költőnk centenáriuma előtt, annak megünneplését előkészítendő jelent meg Sándor Petőfi címen a *Tűz vagyok* (1972). A szélesebb körű kritikai visszhang így inkább a Petőfi-évfordulónak szólt, de az Illyéshez hasonlóan sokoldalú lengyel klasszikus, Jarosław Iwaszkiewicz Varsó napilapjában közölt méltatásában a könyv szerzőjére is ráirányította az olvasók figyelmét (*Zycie Warszawy* 1973/114).

Röviddel ezután megjelent Illyés magyar *népmeseválogatása* (Latajacy pałac, 1973), valamint a csak gyerekeknek szánt *Kacor király* (Król Kocur, 1974). A költészetünk keresztmetszetét nyújtó reprezentatív antológiába több Illyés-vers (*Testvérek, Nem menekülhetsz, Könny közt remény, Iszonyat, Árpád, Menedék, A korosztály behajózása*) bekerült, s írónk neve az 1974-es magyar elbeszélésantológiából sem maradt ki. Ugyanezt mondhatjuk el a magyar esszégyűjteményről (1979), amelyben Illyés tollából a háború előtti *Magyarok*, valamint Hajszálgökörek című kötetéből a *Kétféle költészet és a Magyar irodalom — világirodalom* olvasható. Így nem meglepő, hogy két évvel ezelőtt — a magyar szakot végzett Hanna Kuźniarska érteően szép fordításában — a *Kháron ladikján* (Włodzi Charona) került a lengyel könyvesboltokba. Mivel a művet a krakkói szépirodalmi kiadó gondozta, a címadó verset is ottani lírikus, Tadeusz Śliwiak túltette át. Talán nem lenne rossz, ha ő vállalkozna egy új Illyés-versválogatás elkészítésére.

A. Sieroszewski utószavában ezt olvassuk a könyvről: „A Kháron ladikján kritikusan szubjektív esszé, mert benne Illyés különös előszeretettel ostromozza a közhellyé lett ítéleteket és elképzeléseket, állításai igazolására ragyogó paradoxonokat használ. De találunk a műben Montaigne elmékedő-tárgyilagos esszéisztikájára emlékeztető részleteket is. Illyés azt bizonygatja, hogy az öregség fogalma viszonylagos, és mint legjobb orvosságát, a derűs optimizmust és az alkotó munkát ajánlja ellene. Magyarázza, hogy amint az életben mindenekelőtt az emberség megőrzésére kell ügyelnünk, úgy a halál közeledtekor el kell jutnunk a méltósággal és nyugalommal teli magatartásig.”

Illyést drámaíróként ismerik a legkevésbé Lengyelországban. Ez nem népszerűsítőinek hibája. Inkább arról van szó, hogy a lengyel drámák saját romantikus hagyományaik tagadásával-megtartásával, groteszk jellegükkel, a bennük ábrázolt helyzetek abszurdításával különböznek a szinte tudósi logikával megszerkesztett, a valóság által motiváltan cselekvő hősöket felvonultató Illyés- vagy Németh László-drámáktól. Nyolcvanéves alkotónk *Tüvé-tevők* című darabjának fordítása már 1957-ben elkészült, de bemutatására nem került sor. J. R. Nowak a következő évtizedben magyar színpadi műveket ismertető írásában (Twórczość 1965/2) a *Dózsa György*, a Teleki László alakját megelevenítő *Különc* és a — látszatra — ókori témát feldolgozó *Kegyenc* közül az utóbbit tartja az egyik legjelentősebb felszabadulás utáni magyar drámának. „A darab főalakjának éppen a sorsa hivatott arra, hogy a mű alapproblémáját szemléltesse: meddig lehet olyan nagy eszmét szolgálni, amellyel a zsarnok visszaélt; hol vannak az eszmében hívő alattvalók türelmének határai... Illyésnek ez az alkotása alighanem a legérdekesebb háború utáni magyar darab, amelyben nemcsak az erkölcsi konfliktusok hatalmas feszültsége lebilincselő, hanem a legcsípősebben ironikus párbeszéd, a számos modern formai megoldás és az az igazi stílár gazdagság is, amely a darab eszmeiségének legszigorúbb kritikussait ugyancsak elkápráztatja” — állapítja meg.

A *Tisztákat* egy évtizeddel ezelőtt be is mutatták Gdańskban. Sajnos — mint azt jó néhány recenzió tanúsítja — nem sok sikerrel. Inkább a kritikusok tetszését nyerte meg, míg a Witkacyhoz, Gombrowiczhoz, a maiak közül Mrozekhez, Rózewiczhoz (hogy csak a hazánkban is látható vagy olvasható darabokra gondoljunk) szokott lengyel közönség hűvösebben fogadta.

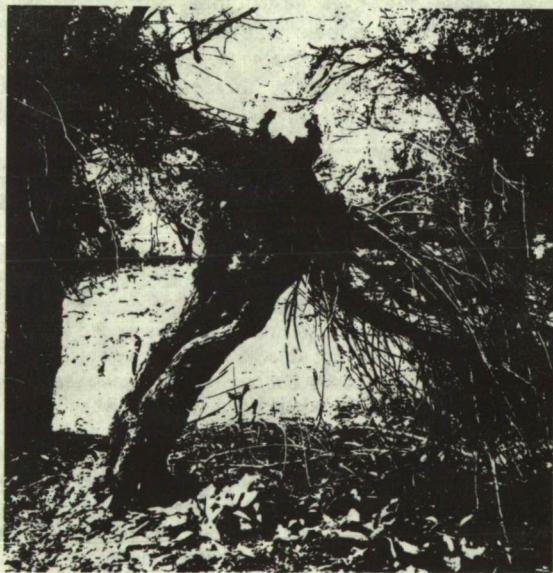
Irodalomtörténeti szemmel ugyancsak J. R. Nowak igyekezett felfedni Illyés Gyula eddigi életművének legfontosabb jegyeit. „Az utolsó európai nemzeti költő” című esszéjében (*Literatura na świecie* 1975/3). Hangsúlyozza, hogy alkotónk kivételes helyet foglal el a magyar irodalomban, sőt az egész szellemi életben. Hangsúlyozza, hogy a műfaj- és témagazdag-

ságon túl munkásságának leglényegesebb vonása nemzete sorskérdései melletti elkötelezettsége, azok kritikus és önkritikára szólító felvetése. „Illyés nemzete sorsáért érzett felelőssége, a különböző politikai és művészeti mozgalmakra való élénk reagálása általános emberi értéket kölcsönöztek ennek a »legmagyarabb költő«-nek... Nehéz röviden jellemezni hatalmas alkotóművészetének egészét, ami csaknem hatvan kötetet tesz ki. Már magának a költészetének értékelése is sok nehézséget okozott a kritikának, amely a legtalányosabb költők egyikének minősítette, aki a fejlődés folytonos megnyilvánulásaival lép meg, úgy, hogy szinte minden új verséből más költői arc bontakozik ki. Nemegyszer rámutattak költészetének árnyalatainak sokszínűségére, a sajátos polifóniára, az olimpiai békesség, a kétségbeesés, a rezignáltság... valamint az optimista remény együtt jelentkező elemeire. Illyés költészetében központi helyet foglalnak el a magyar történelmi tapasztalatokról szőtt reflexiók, melyekből hiányzik minden romantikus nosztalgia, de tele vannak nemzete sorsa, annak fejlődési perspektívái iránti aggodalommal...” — írja.

Az utóbbi megállapítást Illyés drámáira is vonatkoztatja, amelyek a mához kapcsolódó történelmi kérdésekre adnak választ. Elgondolkoztató Nowaknak az a véleménye, amely szerint a *Fáklyaláng* némely dialógusa élénken emlékeztet a századfordulón alkotó nagy lengyel drámaíró, Stanisław Wyspiański szabadságharcos témát feldolgozó művére.

A magyar csak egy a sok, a jelenleginél Lengyelországban jobban megismertetendő irodalom közül. Ha ez a kiindulópontja gondolatainknak, Illyés Gyula alkotásainak ottani népszerűsítésével akár elégedettek is lehetünk. Az utóbbi négy-öt évtized magyar írói között azok egyike, akiknek a legtöbb könyve jelent meg lengyel fordításban. Kassák, Radnóti, Nagy László vagy Weöres és Csoóri versei — az egy jó antológiát leszámítva — egy-egy kötetben olvashatók. Csak József Attila költészetével ismerkedhetnek több válogatás alapján a lengyelek, akik újabban, a hetvenes években inkább a prózaíró Illyésre figyelnek. Ez aligha véletlen: mai irodalmunkban ugyancsak a dokumentálható anyagra épülő regény, az esszé és a kettő ötvözte játszik jelentős szerepet.

D. MOLNÁR ISTVÁN

VÁRNAI LÁSZLÓ FOTOGRAFIKÁJA